

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA TEADUSKOND
EESTI KEEL VÕÕRKEELENA

Viktorija Homjakova

Zoonüümid inimese välimuse, omaduste ja
käitumise iseloomustamisel komi ja eesti
fraseologismides

Bakalaureusetöö

Juhendaja Renate Pajusalu

TARTU 2002

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS	3
1.2 KOMI KEELEST.....	3
2. FRASEOLOGISMI TUNNUSED	5
2.1 METAFLOOR JA VÖRDLUS	6
2.2 VÖRDLUS KOMI JA EESTI KEELES	7
3. ZONÜÜMID	10
3.1 ROOMAJAD	11
3.2 PUTUKAD.....	13
3.3 LINNUD.....	16
3.4 KALAD.....	22
3.5 METSLOOMAD	25
3.6 KODULOOMAD.....	31
3.7 SABA, TIIVAD KARVAD JA HARI	41
KOKKUVÕTE	49
ЗООНИМЫ В ХАРАКТЕРИСТИКЕ ВНЕШНОСТИ, КАЧЕСТВ И ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА В КОМИ И ЭСТОНСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ. РЕЗЮМЕ	53
KIRJANDUS	54

1. Sissejuhatus

Fraseologismid ehk püsivad sõnaühendid on keele kujundlik struktuurielement. Levides nii kõne- kui ka kirjakeeles aitavad nad esitatavat emotsionaalseks muuta.

Fraseologismide üldmassis on silmatorkavad püsivad sõnaühendid, mis sisaldavad loomreferente (zooloogilisi olendeid) märkivaid sõnu (kalad, linnud, putukad, roomajad, mets- ja koduloomad). Töö eesmärgiks on uurida, milliseid loomreferente kasutatakse inimese iseloomustamiseks komi ja eesti keeles, milliseid omadusi rõhutatakse ja kas need väljendid on valdavalt positiivse või negatiivse suhtumisega.

Töö esimeses nn teoreetilises osas huvitavad sellised küsimused, nagu mis on fraseologism, mis seob metafoori ja võrdlust, sest käsitletud väljendid on kas võrdlused või metafoorsed väljendid.

Töö teises osas on käsitletud juba eespool mainitud küsimusi. Teemade jaotus (kodu- ja metsloomad, linnud, putukad, roomajad ja kalad) on koostatud tuginedes Plesovskij F. V. "Komi kõvtečasjas" (*Komi fraseologismid* 1986) ja A. Õimu "Fraseoloogiasõnaraamatule" (2000). Käesolev materjal esindab komi keele kirjakeelt. Loomulikult võib murdeti olla ka teisi variante. Iga komikeelse väljendi järel tuleb sulgudes sõna - sõnaline tõlge ja siis väljendi päristähendus. Komikeelsed näitelauseid on kas ise välja mõeldud või võetud ilukirjandusest ja esitatud transkriptsioonis: ы (komi kirjapilt) - y, ш – š, ж – ž, дз - dz , дж - dž , ч - č, тш - tš , ö - õ). Näited eesti keele kohta on võetud A. Õimu Fraseoloogiasõnaraamatust (2000). Komi keelt tutvustav peatükk põhineb R. Taagepera (2000) ja V. Uibopuu (1984) artiklitel.

1.2 Komi keelest

Komilaste omakeelne maa nimi on Komi mu (Komimaa). See hõlmab Komi Vabariiki, mis suuruselt ning laiuskraadilt sarnaneb Soomega. Kliima on karmilt mandriline ja põhilised elatusalad on olnud küttimine, kalapüüdmine ja põllundus.

Tähtsaim nendest on olnud küttimine (peamisteks jahiloomadeks olid orav, põldpüü, jänes, karu, rebane, hunt, põder, polaarrebane).

Komilased nimetavad end *komi voitõr* või *komi jöz* (komi rahvas), *komijas* (komilased). Udmurdi keeles tähendab *kam* jõge (iseäranis suurt Kama jõge), *kum* aga hõimlast (ja lähedane sõna ka inimest). P. Kokkonen pakub tõlgendust “Kama jõe rahvas”, mis permikomilaste puhul veel paika peab (Taagepera 2000:335).

Sürjani keel kuulub soome-ugri keelkonna permi harusse, kuhu kuulub ka udmurdi keel. Need keeled on osaliselt mõistetavad, nagu eesti ja soome. Sürjani harul on kaks peamist murderühma: põhja- ja lõunasürjani. Esimest nimetatakse sürjakomi, teist permikomi keeleks. Mõlemal on rida alammurdeid. Komi keel on soome-ugri keelte hulgas ungari keele järel teine keel, millel leidub vanu keelelisi mälestusmärke juba 14. sajandist.

Komi keelel on terve rida soome-ugri keelte iseloomulikke üldjooni. Rõhu seisukohalt on põhjamurded (sürjakomi) üldreeglkohased: sõna pearõhk on esimesel silbil. Lõunamurdeis (permikomi) võib rõhk eri silpide vahel vahelduda. Noomenitel on 16-18 käänat. Esinevad possessiivsufiksud (Uibopuu 1994:225).

Sürjani keel ei anna sõnavara seisukohalt palju võrdlusmaterjali eesti keelega, nt. sarnasemaid sõnad on järgmised: *pu* 'puu', *mu* 'maa', *bad'pu* 'pajupuu', *nim* 'nimi', *vyi* 'või', *kylny* 'kuulma', *lym* 'lumi', *ly* 'luu'.

2. Fraseologismi tunnused

Fraas on kreeka keelest pärinev sõna (sõnast *phrasein* 'rääkima') ja tähendab lauset, kõnekäändu. **Fraseoloogia** (kreeka *phrasis* 'kõnelemisviis', *logos* 'õpetus') tähendab sõnasõnaliselt õpetust kõnekäändudest. *Eesti keele seletussõnaraamat* (1991:356) annab sõnale *fraseoloogia* mitu tähendust:

1. fraseologisme uuriv keeleteaduse haru
2. lgv. teatavale keelele või kasutajaskonnale omased fraseologismid e keele iseloomulike väljendite koguhulk
3. tühjad, kõlavad fraasid, paljasõnalisus

Eesti keele käsiraamatu (EKK) järgi **Fraseoloogia** on õpetus fraseologismidest. Fraseoloogia põhimõisteid on **fraseologism** ehk fraseoloogiline üksus, s.o. keeles laialt käibiv tavapärane sõnade ühend, millele on omane osade tähenduslik kokkukuulumine ja mõnikord ka metafoorsus. Fraseologismidena esinevad idioomid, võrdlused, kõnekäänud jm. Nt. *kits kahe heinakuhja vahel, kuidas käbarad käivad?* (EKK: 521).

A. Õim *Fraseoloogiasõnaraamatu* eessõnas märgib, et võib läheneda fraseoloogilisele ainesele kitsalt ja pidada fraseoloogiaks üksnes idioome. Avarama lähenemisviisi korral kasutatakse termin *fraseologism* üldmõistena püsivate sõnakomplekside paljude klasside, sh **idioomide**, **vanasõnade**, **kõnekäändude**, **lendsõnade ja aforismide** jms kohta ja fraseologismi olulised tunnused on järgmised (Õim 1993:5):

A. mõisteline terviklikkus ja valmisüksust: püsiühendite tähendus ei ole vaba sõnaühendi kombel üksiksõnade järgi tuletatav (vabades sõnaühendites võib sõnu asendada sobivate sünonüümidega, nt *päike paistab* või *särab, säten dab; aktuaalne probleem* ehk *päevaprobleem*). Nt. *villast viskama* 'valetama, fantaseerima' sisu ei selgu eraldi võetud sõnadest.

Komi keeles: *mus vylyn kuilyny* 'lamada maksa peal' laisklema.*

* Siin ja edaspidi esimesena on antud komikeelne väljend, seejärel sõna-sõnaline tõlge eesti keelde ja siis tegelik tähendus.

B. sõnasõnalise tõlke võimatus: Fraseologisme jäetakse meelde ja reprodutseeritakse kui keeleline valmismaterjal, nt. *kuidas käsi käib?* Vene keeles see kõlaks nagu *как рука ходит?*, mis on üsna veider.

Komi keeles nt. *rynyš sotčö* 'rehi põleb'; nii öeldakse, kui kellegi pruut läheb teisele mehele.

C. püsivus: fraseologismi koosseisus on püsivad komponendid, mis mõnikord võivad teatud piirides ka varieeruda, nt. *puru/prügi silma puistama, suud/keelt/lõugu talitsema*.

Komi keeles nt. *pel'sajō s'urkn'avny/ tečny/ puktyny* 'kerima/laduma/panema kõrva taha', tähele panema.

D. A. Õim märgib fraseologismi üheks põhitunnuseks sisu motiveerimatust. Kuid on uurijaid, kes ei ole sellega nõus. Küsimus on selles, kas leitakse see motivatsioon või mitte. Ja üks motivatsiooni liike võib olla ka lihtsalt nali, st tahtlik absurd.

Komi keeles nt. *tšak va kod'* 'nagu seene vesi', täiesti ükskõik.

E. metafoorsus (piltlikkus): fraseologismide abil esitatakse kõige erinevamaid mõisteid värvikalt ja kujukalt: *vana käänd, naljarott, nagu sea sõrad*.

Komi keeles nt. *tõrõkanjaskõd võjujtny* 'prussakatega sõdima'; *naljakalt*, laisklema; *sarapana pošta* 'post sarafanis'; *halvustavalt*, lobamokk

Komi keele teoreetiline materjal fraseoloogiast toetub suures osas vene, mordva, mari, karjala, eesti, mari ja teiste keelte uurimustele. Nagu eesti keeleski küsimus fraseoloogia mahust on kõige raskem, sest fraseoloogia iseenesest on mitteühtlane nähtus nii sisult, kui ka vormilt, on vahepealsed moodustused, mille piirid on mõnikord ebaselged.

2.1 Metafoor ja võrdlus

Fraseologism on suulise või kirjaliku kõne kujundlik struktuurielement. Fraseoloogilise nominatsiooni fenomen seisneb ümbermõtestamises, metafoorsuses (metafoor on kreeka k. "ülekanne"). Täendus kandub ühelt sõnalt teisele mingite ühistunnuste alusel, mistõttu metafoori on mõnikord nimetatud ka varjatud võrdluseks (Mäger 1986:57).

Aristoteles andis esimesena *Poeetikas* metafoori mõistele kindlad piirjooned, väites, et metafoor on muu nimetuse ülekandmine. Tema arvates oli metafoorne kasutamine geeniuselt kantud võime muuta mõtteid elegantsemaks, kuid mitte selgemaks (Allik 1986:216). Metafooride loomisel olulisemaks võtteks pidas ta sarnasust kahe asja vahel. Nii metafoor on üles ehitatud sarnasusele kahe asja vahel. Nt. *Inimene on hunt*. Vastavalt terminoloogiale *inimene* on see, kellest kõneldakse (kõnealune), ja *hunt* on vahend, mille abil öeldakse midagi inimese kohta. Kõnealust ja vahendit ühendav sidesõna viitab sellele ühisele, mis on *inimese* ja *looma* vahel. Kui sõnastada ilmutamata võrdlusalus, siis tuleb välja, et inimese ja hundi ühisteks tunnusteks on metsikus, tигedus, vägivallale kalduvus jne. Nii varjab metafoor *inimene on hunt* endas võrdlust "*Inimene on tige, metsik ja vägivaldne nagu hunt*". Kui võrdlusalus ei ole otseselt esindatud, siis kujutab metafoor endast varjatud võrdlust. See on üks arusaamine. Kuid mõned teadlased kahtlevad, et kas sarnasus on ikka see, mis seletab metafoori. Nt Nelson Goodman kirjutas, et sarnasus ei seleta metafoori. Metafoorne kasutus pigem seletab sarnasust kahe asja vahel, kui tingib nende metafoorsust (Allik 1997:60).

Metafoorika on iga keele loomulik ja loov mehhanism. Lakoffi ja Johnsoni kuulsa raamatu *Metafoorid, mille keskel me elame* (Metaphors we live by, 1980) põhimõtte on see, et inimese mõistus on üles ehitatud metafooridele ja sellega on olemuslikult metafoorne: mõistuse üks põhilisi võtteid on kasutada arusaadavat nende nähtuste seletamiseks, mida on raskem mõista või kujutada.

2.2 Võrdlus komi ja eesti keeles

Võrdluse ülesandeks on tundmatut selgitada tuntu kaudu või vähemalt täpsustada ja konkretiseerida. Nt XIX sajandi alguse talumees ei olnud midagi vulkaanidest kuulnud, aga tundis hästi mõisates töötavaid viinakööke. Nii selgitas O. W. Masing vulkaani toimimist seda viinaköögiga võrreldes. Viinaköögis küdes ööd-päevad tuli, korsten ajas suitsu-sädemeid välja: niisama "köeb" vulkaani sisemuses, korstnale vastavast kraatrist paiskub sädemeid ja suitsu (Mäger 1986:56).

Mis on võrdlus: J. Sarv (1968:5): Võrdluseks nimetatakse kõnele kujukust ning ilmekust andvat kujundit, kus päristähendus (*võrreldav*) on kõrvutatud analoogiakujutelmaga (*võrdlusalusega*) kas võrdlussõnade abil, käänete vahendusel või mõnel muul viisil. Võrdluse aluseks on eelkõige kahe nähtuse lähendamine nende ühiste omaduste kõrvutamise teel. Võrdluse puhul toimub üleminek kujutluselt analoogilisele nagu metafooriski, erinedes viimasest selle poolest, et võrdluses esineb analoogilise kujutluse (*võrdlusaluse*) kõrval ka põhikujutus (*võrreldav*).

<i>võrreldav</i>	<i>öeldis</i>	<i>võrdlussõna</i>	<i>võrdlusalus</i>
Süda	väriseb	kui	tallesaba

M. Mäger (1986:55-56): Võrdlus on esemete, nähtuste kõrvutus mingi (te) ühistunnuste alusel. Kaht nähtust sarnastavaid tunnuseid nimetatakse võrdlusaluseks ehk võrdluse kolmandaks liikmeks (ld. *tertium comparationis*). Võrdlusalusena esinevad enamasti võrreldavate olulised tunnused: kuju, värvus, suurus jne. Võrreldes määratakse esemete suhted ja sarnasused. Tundmatut seletatakse tuntu kaudu. Nt. *Vainukägu on rästa suurune lind*. Võrdlusaluseks on sama suurus, kogu.

K. Õim (2000:559): Võrdlus koosneb võrdlusobjektist, võrdlusalusest, konjunktsioonist (*kui, nagu, otsekui*) ja võrdlusvahendist:

<i>võrdlusobjekt</i>	<i>võrdlusalus</i>	<i>võrdlussõna</i>	<i>võrdlusvahend</i>
Suu	käib	nagu	tatraveski

Siin on *suu* see, millest kõneldakse ja *tatraveski* on vahend, mille abil öeldakse midagi suu kohta; *käib* on võrdlusalus ehk see, mis viitab mingile *suu* ja *tatraveski* ühisele omadusele (pidevalt, peatumata liikuma). Võrdluse koostisosade järjekord võib erineda, võrdlusobjekt võetakse sageli väljendist ära. Nii kõige rohkem on võrdlustüpe, mis koosnevad võrdlusalusest, konjunktsioonist ja võrdlusvahendist (*kõht täis nagu isa-ema pulmas, ilus nagu ristiema kana*).

Kõikides nendes definitsioonides võib näha järgmised võrdluse koostisosad:

võrreldakse	mida	millega
	mille alusel	

Komi keele võrdluses esinevad sidesõnad *kõdz* 'kuidas', *bytt'õ* 'nagu' ja postpositsioonid *kod'* 'milline', *moz* 'kuidas', nt *õš kod' jon* 'nagu härg tugev'; *ur moz* 'nagu orav' püsimat.

3. Zoonüümid

Zoonüümideks nimetatakse sõnu, mis tähendavad loomreferente (zooloogilisi olendeid), nt. *kalad, linnud, putukad* jms, ka loomaklasside ja –rühmade nimetused, nagu *loom, lind* jts. A. Krikmann oma artiklis “Vanasõnad loomade identiteedist” toob esile huvitava vanasõnades loomanimede esinemise sagedustabeli (Krikmann 2000:21): regionaalsetest erinevustest hoolimata eristub 1.-3. koha juhtrühm, need on *koer, hobune* ja *veis*. Neile järgnevad 4) *kana/kukk*; 5) *hunt*; 6) *sig*; 7) *kass*; 8) *lammas/oinas*; 9) *kala* (üldnimena); 10) *eesel* ja *muul* (peamiselt Ida materjalis); 11) *lind* (üldnimena); 12) *kits/sokk*; 13) *hiir*. Seitse järgmist on: 14) *vares*; 15) *madu*; 16) *karu*; 17) *rebane*; 18) *kaamel*; 19) *jänes*; 20) *loom*. Need 20 sagedasemat looma annavad juba u 3/4 loomterminite kõigist esinemustest. Veel on ka järgmised, nt 21) *konn*; 22) *kärbes*; 23) *lövi* (Ida, Aafrika materjalis); 24) *hani*; 25) *kotkas*.

Kui esitada oma töö põhinev esinemise sagedustabel, siis eesti keeles on kõige rohkem juttu sellistest loomadest nagu *koer, kass, kala, lammas, sig, hunt, hobune, rott*. Nende järel võib nimetada ka teisi, nt. *uss, kits, lehm, oinas, karu, rebane*. Lindudest kõige sagedamini on juttu *kukest, kanast* ja *varesest*.

Komi keeles on sagedasemaks võrdluskujuks *kass, koer, hobune, vares, karu, jänes, lehm, vasikas, kärbes*. Nende järel tulevad *hunt, rebane, orav, hiir, lammas, sig, kana* ja *kukk*.

Käsitus loomadest võib olla nii positiivne, kui ka negatiivne. Nagu näitavad uurimused (Vakk 1963:666, Sarv 1968:79, Koski 1993:35, Õim 2001:554), üldiselt on ülekaalus halvustavat, iroonilist või sarkastilist suhtumist märkivad väljendid. Iga üksiku võrdluse või metafoorse väljendi puhul võivad sel negatiivsusel olla omad tähenduslikud erivarjundid. Nt võrdlustes *seaga* võib märgata, et *sig* on tugevama pejoratiivse tähendusega kui *põrsas* (Koski 1993:43).

Peale halvustavat suhtumist loomadesse on tuntud samuti ka loomade austamine, mis on seotud uskumustega. Sellest lähtuvalt võib järeldada, et võrdlus pühaloomadega oli muudes maades hoopis teine ja oma olemuselt rohkem positiivne. Indias tänapäevalgi

suhtutakse aupaklikult lehmasse: ei söö lehmaliha, selle looma tapmine on suurim usuline kuritegu (Sokolova 1998:240). Peale Egiptuse, Kreeka ja India oli lehmakultus arenenud ka Euroopas, Ees-Aasias, Iraanis, Hiinas.

Maokultus on tuntud Euroopas, Aasias (India, Hiina, Birma, Tiibet), Aafrikas, Ameerikas (Sokolova 1998:242). Usuti, et peale surma inimese hing hakkab elama maona.

Põhjapoolsed rahvad pidasid lugu karust. Saamid (ja mitte ainult) on arvanud, et karu on tark ja saab kõigest aru. Ja ei räägi ainult sellepärast, et ei taha (Sokolova 1998:89). Paljude rahvaste arusaamade kohaselt karu oli loom ja samal ajal ka inimesega sarnane: kunagi karu oli inimene, praegu aga aitab tema inimestel tontidest jagu saada.

Kassidel oli hea elu Egiptuses, kus isegi nende tahtmatu tapmise eest karistati surmaga (Sokolova 1998:237).

Ees-Aasias on tuntud kalakujulised jumalad ja erilistes basseinides on elanud pühad kalad (Sokolova 1998:237). Kindlasti sellel maal peeti lugu kala tummusest ja vaikusest.

Paljudes kohtades on levinud 'libalooma' jutud. Ja rahvas peab silmas seda looma, keda kõige rohkem austatakse just selle looma ohtlikkuse pärast. Nii Põhja-Ameerika ja Põhja-Aasia rahvaste, Lõuna- ja Ida-Aasias see on karu, Aafrikas – leopard, Lõuna-Ameerikas – jaaguar, Euroopas see on hunt (Sokolova 1998:129).

3.1 Roomajad

Roomajatest elab **madu** ainult Komimaa lõunarajoonides, selle loomaga seostub väledus, kavalus või tigidus. Eesti keele fraseologismides on **madu** tänamatu ja samuti tigeda inimese võrdkujuks:

vižl'a kod' 'nagu **madu**' väle

Čel'ad' dyrjys piys vižl'a kod' vōli 'Poiss oli lapsepõlves nagu madu'.

zmej pyz'yz' kerōma 'mao jahust tehtud' tige, kurikaval

Nyvbabays setšōm skōr vōlōma, bytt'ō zmej pyz'ys' kerōma 'Naine on nii kuri nagu oleks mao jahust tehtud'.

Madu (ussi) oma pōues soojendama tänamatu inimese kohta

Oleksin ma hingest võinud arvata, et madu oma rinnal soojendan.

Igavene madu tige

Meie naaber on igavene madu, ei lase meil lõbutseda.

Kui komi keele väljendites on **ussiga** seotud liikumisviis, siis eesti keeles on **uss** kaval, laisk, viletsuse ja mure võrdkujuks:

nigyl' moz nigl'as'ny 'väänlema nagu **uss**' kõrvale põiklema

Nigyl' moz sōmyn i nigl'as'an, ves' kyda on vermy vis'tavny 'Väänled ainult nagu uss, otse ei saa midagi öelda'.

Nagu ussike põrmus vilets, allasurutud

Elas ta nagu ussike põrmus, ei olnud kodu ega midagi.

Kaval nagu kapsauss kaval

Vaata, mis välja nuputas - kaval nagu kapsauss.

Laisk nagu kapsauss laisk

Poiss on laisk nagu kapsauss, ei viitsi tööd teha ega õppida.

Uss närib südant miski vaevab, teeb muret

Kadeduse uss näris ta südant.

3.2 Putukad

Putukatest on mõlemas keeles võrdlused **sääsega** väga erinevad, peale selle mainitakse komi keele fraseologismides ka **prussakat**:

tõrõkanjaskõd võjũjtny 'prussakatega sõdima' laisklema

Lun cõz sõmyn tõrõkanjaskõd võjũiti 'Päev otsa sõdisin prussakatega!'

nom oz vi 'sääske ei tapa' vaikne, arg

Sijõ õd menam zev ram, nom vesig oz vi 'Ta on mul väga vaikne, isegi sääske ei tapa!'

Sääske kurnama pedantselt täpne olema

Vaadake vanu kirjanikke, nemad ei kurnanud sääske vormi nimel...F. Tuglas

Rind nagu sääse lennuväli ahas rind

Mis mees selline on, rindki nagu sääse lennuväli.

Kärbsega seotud võrdlused on komi keeles üsna sagedased. **Kärbes** on tüütav, pealetükkiv putukas. Veel omistatakse talle muretu elu. Samuti võib **kärbes** olla seotud ka vananemisega ja kogemusega:

gut kokalis 'kärbes on nokkinud' vananenud, nõrgenenud

Jona žõ põrys' mim mi, gut nin kokalis 'Oleme väga vananenud, kärbes on juba nokkinud!'

tõvjõm gut 'nagu talvitunud kärbes' kogenud (vrd tõvjõm raka)

gut moz nõk dinyň ovny 'nagu kärbes koore lähedal elama' muretult

Lõs'yd žõ tenad olõmyd, bytt'õ gut ma dinyň olan 'Sul on väga hea elu, elad nagu kärbes koore lähedal!'

sintõm gut 'pime kärbes' tüütu inimene

En pyr sintõm gut moz, abu tenad delõys 'Ära tungi sisse nagu pime kärbes, see ei ole sinu asi!'

Eestikeelsetes väljendites on **kärbes** samuti seotud rahutusega, peale selle veel ka lollitamise ja laiskusega:

Kärbest kõrva panema (pinisema) kellelegi midagi sellist teatama, mis ta ärevaks, rahutuks teeb.

Peetri-onul kärbes kõrvas sirisemas...L. Koidula

Kärbseid pähe ajama kedagi oma jutuga lollitama, segavaid mõtteid sisendama

Meie kõrvallauas ajab kulunud härrasmees...noorele tüdrukule kärbseid pähe.

J. Smuul

Laisk nagu porikärbes väga laisk

Mehega pole tal küll vedanud, laisk teine kui porikärbes ja viina peale maias.

Järgnevates väljendites on rõhutatud **kärbeste** suur hulk, massilisus:

Nagu kärbseid surema massiliselt surema

...seal on nälg, inimesed surevad kui kärbsed. E. Särgava

Nagu kärbseid tapma massiliselt tapma

Sõjas tapeti mehi kui kärbseid.

Putukas (gag) üldnimena esineb komi keeles erinevates tähendustes. Ainuke hellitava ja seega positiivse tähendusega on väljend leiba armastava lapse kohta:

gagja kyv 'ussitanud keel' teiste kohta halvasti ütlev

Abu gagja kyvjys ošjys 'nysõ 'Hooplemiseks tema keel ei ole ussitanud'.

vina gag 'veiniputukas' joodik

Me es'kõ abu žõ vina gag, no zev nin s'õlõms'an'ys točkõdčõny da byt' loi n'ylyštny rumkas'ys kuryd juansõ 'Ma pole eriti veiniputukas, aga nii väga lüüakse topsikuid kokku, et tuleb kindlasti maitsta kibedat jooki' (V. Beznosikov Čužan siktyn olam-vylam ' Elame kodukülas, 1995:24).

n'an' gag 'leivaputukas' leiba armastatava lapse kohta

Una es'kõ n'an' n'õbi, da õd gortyn ičõt n'an' gag vitčys'õ 'Ostsin natuke palju leiba, aga kodus ju väike leivaputukas ootab'.

Eesti keeles kasutatakse **sitikat** rohkesti just joobnud ja selili oleva inimese kohta:

Täis nagu sitikas väga purjus

Täis nagu kännuämblik, tarakan, puuk

Õhtu on veel noor, aga ta on juba täis kui sitikas.

Nagu sitikas selili olema selga peale kukkunud olema

Oli tee peal nagu sitikas selili.

Teistest putukatest komi keeles on üksikud võrdlused, mille aluseks on mõnede putukate oskus hästi hüpata:

čirk moz čeččavny 'nagu **rohutirts** hüppama' osavalt hüppama

Čirk moz en čeččav, us'an kõ, kodi otsalas? 'Ära hüppa nagu rohutirts, kui kukud maha, kes siis aitab sind?'

pytš moz 'nagu **kirp**' väga kiiresti

Vital'ys, pytš moz, pyr i us'kõdčis õdžõsas: A mijan õd sarajad kirpičyd em! Peta pyrta! 'Vitali nagu kirp kohe jooksis ukse juurde: Aga meil on ju olemas kuuris telliskive! Kohe toon sisse!' (N. Kuratova Võr gormõg 1989:10).

Peale väleduse on **kirbud** ja **täid** sama tüütud nagu **kärbeski**:

pytšõn pyrny '**kirbuna** sisse ronima' pugeja

Sijõs nekodi ez lõdz, ačys pytšõn pyris 'Keegi teda ei lasknud sisse, ise kirbuna ronis'.

pel'õ pyran *pytš kod'* 'nagu kõrva sisse roniv **kirp**' pealetükkiv

No myj te dõzmõdan menõ pel'õ pyran pytš kod? 'No mis sa tülitad nagu kõrva sisse roniv kirp!'.

Nagu täi krae vahel tüütavalt segav

Ta ei lase mul rahulikult elada, on nagu täi krae vahel.

Kuigi komi keele fraseologismide raamatus ei leitud võrdlust **sipelgaga**, ikkagi on see putukas seotud töökusega. Võrdluseks nt eesti keeles tähistab **sipelgas** püsimatust või hirmu:

***On sipelgad püksis** püsimatu, rahutu inimese kohta*

Niipea kui Jass tilga kangemat suhu said, tulid talle sipelgad püksi ning ta igatses tuulevuhinat kõrvus kuulda. A. Beekman

***Sipelgad jooksevad üle selja** kellelgi on kõhe, kerge hirm*

Külma ja pimedasse keldrisse laskudes jooksid tal sipelgad üle selja.

3.3 Linnud

Komi keele fraseologismides esinevatest lindudest on esikohal **vares**, **harakas** ja **kägu**. Peale nende esinevad veel sellised linnud nagu **pääsuke**, **kurg**, **kajakas**, **kotkas**, **kanakull**, **tuvi**. Väljendite tähendus on erisugune, linnud on võrdkujuks nii sisemistele, kui ka välistele tunnustele, käitumisele. **Tuvikest**, **talvitunud varest** ja **kotkast** võib pidada ainukesteks positiivse tähendusega lindudeks. Üldnimena on **lind** iroonilise varjundiga:

*ydžyd **lebač** 'suur **lind**' mõjukas, silmapaistva positsiooniga inimene*

Karõ munis da ydžyd lebačõn loi 'Läks suurde linna ja sai suureks linnuks'.

Eesti keeles märgib **lind** üldnimena üldiseid omadusi nagu väike söögiisu, näiliselt muretu elamine, ilus hääl kui meelitava jutu võrdkuju:

***Nagu lind sööma** väga vähe sööma*

Laps sööb nagu lind.

***Nagu linnuke oksa peal elama** muretult elama*

Ta oli rahaasjad otse andeksandmatul kombel teiste hooleks jätnud ja ise elanud muretult kui linnuke oksal. K. Ristikivi

***Nagu linnuke laulma** meelitavalt, mahedalt juttu ajama*

laulab kui linnuke, ei tea, mida ta tahab saada?

Kui on tegemist päris väikse linnuga, siis võib öelda nii:

Kerge nagu lind väga kerge

Laps on kerge nagu lind.

Väga huvitav ja naljakas on selline eestikeelne võrdlus:

Nagu oleks lind pihku teinud õnnest särav, väga rõõmus

Sulle oleks nagu lind pihku teinud, sa lausa särad.

Võrdlused **varesega** on komi ja eesti keeles ühemõtteliselt halvustavad – lobamokk, saamatu, vaene, räsitud, rumal:

raka voma 'varese suuga' lobamokk

Lõn 'yšt zduksõ, raka voma, en bol'gy abusõ 'Palun ole vait, varese suu, ära aja jama'.

raka ulyn põžõm 'varese all hautud' nutja, piripill

Kagays vyvti tšõkyda bõrdõ, bytt'õ raka ulyn põžõma 'Laps nutab liiga palju, nagu oleks varese all hautud'.

Näljavares väga vaene

Neid näljavareseid on ennegi nähtud, kelle hädad iseenese laiskusest tulevad.

Hädavares saamatu

No küll on hädavares! Seda asja kohe polegi, millega ta hakkama saaks.

Külmavares kellel on alati külm

Miks sa lähed nii soojalt riides, oled külmavares või?

Nagu lastud vares räsitud, katkutud, õnnetu väljanägemisega

Nüüd elab juba seitsmendat aastat ühiselamus nagu lastud vares, näeb kümme aastat vanem välja. V. Gross

(kellegi) on vares latva tallanud napakas, pole täie aruga

Ta on napakas jah, tal on vist vares latva tallanud.

Kuid on ka mõnda head, kui on juttu kogemustest:

tõvjõm raka 'talvitunud vares' kogenud, mõndagi üle elanud = vana rebane, vana kala

Susednym tõvjõm raka kod': bydtorsõ tõdõ da kužõ 'Meie naaber on nagu talvitanud vares, kõike teab ja oskab'.

Võrdlust **valge varesega** tunnevad muide venelased, ukrainlased, tšehhid jpt. Samuti on komi keeles: *edzyd raka* 'valge vares' teistest erinev:

Valge vares teistest täiesti erinev

Või olen ma erandlik nähtus, valge vares paljude mustade seas. O. Tooming

Komi keeles on **harakaga** võrdluse aluseks linnu kergemeelsus ja ka rumalus:

katša kod 'nagu **harakas**' kergemeelne

Tajõ nylys dzik žõ nin katša kod' 'See neiu on täitsa nagu harakas'.

katša myvkyda '**haraka** ajuga' mitte eriti taibukas

Katša myvkyda nylyd menym götyrõ oz tuj 'Haraka ajuga neiu mulle ei sobi'.

Harakas on eesti rahvatraditsioonis halba ennustav lind. Haraka sajatamist on peetud mõisa- või kohtukäsu, mõnel pool (Otepää, Kodavere) isegi sõja ennustuseks (Sarv 1968:77). Haraka ilmumist ja häälitsemist on igal juhul seotud millegi ebameeldivaga, vahel peksu või surmaga. Võrreldes inimese kõnet sellise linnu häälitsemisega, antakse sellega negatiivne hinnang inimesele. Teine joon, mida harakaga võrreldes esile tõstetakse, on kerglus, püsimatus, edevus. Võib oletada, et just mustvalge sulgede värv on andnud põhjust võrrelda haraka välimust hilpudega, või haraka kõhnavõitu keha on aluseks võrdluspildile kõhna inimesega:

Nagu harakas edev

Ta käis nagu harakas edevalt hüpatas ja kareldes, pikad käed vehklesid kui lipud tuules. A. Gailit

Hilpharakas liiga õhukeselt või kehvalt riides

Kui hilpharaka moodi riides käia, siis on muidugi külm.

Nagu harakas kädistama sädistama, lobisema, kiiresti ja palju rääkima
Tüdrukud kädistasid kui harakad ja kihistasid naerda.

Nagu kiitsharakas kleenuke, kõhn
Üks vend on nagu karu, teine kui kiitsharakas.

Kägu on komi keeles tuntud oma hooletuse poolest laste suhtes ja sellega kaasneva üksildusega. Tema korrapärane hääl on sarnane korrutamiselega:

poztõm kõk 'ilma pesata **kägu**' üksildane

Poztõm kõk kod' tajõ, kytõn ledzjan, setõn i uz'as 'Ta on nagu kägu ilma pesata, kuhu lastakse sisse, seal magabki'.

kõk kod' 'nagu **kägu**' hooletu laste suhtes (naise kohta)

Õnija tom mamjasyd tšõkyda kõk kod'õs' 'Praegused noored emad on sageli nagu käod'.

kõk moz kõkny 'kukkuma nagu **kägu**' üht ja sama korrutama

Myj te kõkan kõk moz, mun nin tatys', en dõzmõdčy! 'Mida sa kukud nagu kägu, mine juba siit ära!'

Eesti keeles on **käoga** seotud järgmised väljendid:

Kägu ajama luiskama, valetama

Mees oli meister kägu ajama.

Istub nagu kägu omaette vaikselt istuma

Miks sa istud siin nagu kägu, tule ometi teiste hulka.

Tuvi on tuntud kui rahu ja vaguruse sümbol mõlemas keeles:

gul'u kod' ram 'vaikne nagu **tuvi**' vagur, tagasihoidlik

S'uris tenyd setšõm nyv: stat'a, miča da gul'u kod' ram 'Sinul on selline neiu: uhke, ilus ja vaikne nagu tuvi'.

Nagu tuvikesed õrnutsedes, rahus ja üksmeeles

Istuvad ja kudrutavad nagu tuvikesed.

Järgmisena toon mõned üksikud näited, mida kasutatakse harva ja peamiselt ilukirjanduses. Pääsukese eriline saba sai aluseks võrdlusele kergemeelsusega:

čikys bōž 'pääsukese saba' (kahestunud) kergemeelne, kokett

Lada nyvtō s'ōkyd addzyny, bydōn čikys bōž kod 'Head neidu on raske leida, igauks on nagu pääsukese saba'.

Silmatorkavad on **kure** kael ja jalad:

kuz' koka turi 'pikkade jalgadega kurg' pikkade jalgade kohta

turi golja 'kure kael' pika kaelaga

Tajō kuz' koka turiys koknas da turi gol'anas pyr i šybitčō sinmas 'See kurg oma pikkade jalgade ja kure kaelaga torkabki silma'.

Eesti keeles tuntakse sellist väljendit:

***Kuresaapad** päikesest, tuulest ja veest pragunenud jalanahk*

Lastel oli kevaditi alati kuresaapad jalas, sest joosti paljajalu. Jalad on kuresaapais.

Kajakas on looduses üsna julm lind, kes võib ära süüa oma järeltulijaid. Võib-olla just sellepärast omistatakse komi keele fraseologismides **kajakale** sellist ebameeldivat joont:

kaj n'on'alōma 'kajakas on välja imenud' kahvatu, veretu näo kohta

Nyr-vomys bygjalōma, bytt'ō kaj n'on'alōma 'Nägu on kahvatu, nagu kajakas oleks välja imenud'.

Kotkaga võrdlemise aluseks on võib-olla see, et lind aegamööda muutub valgemaks, nagu vana inimenegi:

pōrys' kutš 'vana kotkas' vana inimene

Tajō pōrys' kutšys gorts'ys oz i petav 'See vana kotkas ei tulegi kodunt välja'.

Kassikulli silma erilist kuju peetakse millegipärast inetuks, mis on ebameeldiv võrdlus. Kuigi terav silmanägemine on kindlasti positiivne joon:

s'uz' bugyl' 'kassikulli silm' a) inetu, b) terava silmanägemisega

S'uz' bugyl'sō jona en pas'kōdly 'Oma kassikulli silma eriti ära lahti tee'.

S'uz' sins'ys jem on dzeb 'Kassikulli silma eest nõela ära ei peida'.

Kodulindudest esinevad eesti keele fraseologismides **hani, kukk, kana, kalkun**. Kui **hani** on seotud mingi petmisega, siis **kukk** ja **kalkun** on eelkõige hoopleva ja upsaka inimese võrdkuju.:

Haneks tõmbama kedagi petma
Sain aru, et mind peenelt haneks võetud.

Nagu kalkun tähtis, upsakas, uhkust täis
Ajas ennast uhkusest kohevile nagu kalkun.

Kiidukukk kiitleja, hoopleja
Kiidukuke põhimõte on: enesekiituse rasked tööd ei saa jätta teiste hooleks.

Nagu (noor) kukk upsakas
Käib teiste hulgas rind ees nagu noor kukk.

Nagu kukk sõnnikuhunniku otsas upsakas
On ennast täis nagu kukk sõnnikuhunniku otsas.

Nagu uppunud kukk räsitud, sorgus välimusega
Tulin vihma käest ja olin kui uppunud kukk.

Kui komi keeles on ainult mõni üksik võrdlus **kanaga** – *sabata kana* – ja sellega toonitatakse saamatut inimest (peamiselt naisterahvast), siis eesti keeles on palju rohkem rõhutatud selliseid omadusi nagu rumal, alkoholi mittetaluv, rahutu ja ka saamatu:

Nagu kana olema a) alkoholi mitte talitsema, b) rumal (naiste kohta)
"Sa, Kusti, oled nagu kana - tilga võtad ja juba ei tea, mis suust välja ajad,"
ütles Mihkel. A. Hint
Päris kena plika, aga rumal kui kana.

Kanapeaga olema väga väiksest alkoholikogust purju jääma
Poiss oma kanapeaga ei kannu suurt midagi.

Nagu kana takus saamatu, kohmakas, aeglane

Sipleb nagu kana takus.

Nagu munavalus kana rahutu, hädaline

Sügisel vaja Ann mehele panna - käib teine kui munavalus kana ümber.

M. Metsanurk

Nagu peata kana nõutu, segaduses olev, ähmis olema

Olime isaga kui peata kanad, ei osanud millestki kinni haarata. R. Janno

Kana kitkuma kellegagi tülitsema

Mardil on Antsuga kana kitkuda, ikka tüdrukute pärast.

Kui kellelgi on kananahk ihul, siis on tegemist hirmuga:

Kana nahk on ihul keegi tunneb hirmu

Kana nahk on ihul, jäta juba oma hirmutamist!

Komi keelefraseologismides on kodulindude arv märksa vähem. Esinevad ainult **kukk** ja **kana**, kusjuures nad on ilma tiivata, sabata või harjata: *bordtöm/ böžtöm/ sorstöm petuk* 'tülinorija', *böžtöm čipan* 'saamatu (naise kohta)'.

3.4 Kalad

Kaladest esinevad komi keele fraseologismides sagedamini **luts**, **kiisk**, **havi**. Nendest on kõige tähelepanuväärsem **havi**, sest sõna *sir* ja selle kala vana austamine on andnud veel ühe oletuse komi rahva algupärase etnonüümi (*sürja: ingl. Zyrian, Ziryene; sks. Sürjane; sm. Sürjaani; ung. Zürjen*) tekkimisest. On pakutud huvitavat oletust, et Kaama ülemjooksul elas hõim, kelle kaitsevaimu kehastas *sir* 'haug', hiljem levis see nimetus tervele rahvusele (Hausenberg 1986:91):

sir sin 'havisilm' terava silmanägemisega

Võralys'tõ *sir* sinmys oz põrjav 'Jahimehe havisilm ei peta'.

sir jur vil'õdny 'havi pead närima' a) piinlema, vaevlema, b) tegema vähe kasulikku tööd

Myi tani sir jur vil'õdny, on nin ninõmõn otsav 'Miks siin havi pead närida, millegagi ei saa enam aidata'.

Tyrmas sir jur vil'õdny, mun udžav 'Aitab juba havi pea närimisest, mine töötama!'.

Komi keeles on **kala** üldnimena iroonilise varjundiga ja seotud inimese positsiooniga ühiskonnas:

gyrys' čeriõ puks'yiny 'suureks **kalaks** end panema' uhkeldama, nina püsti ajama

Gyrys' čeriõ en puks'y, s'er nin 'Ära pane end suureks kalaks, juba on hilja'.

ičõt čeri 'väike **kala**' tähtsusetu

Te õd zev na ičõt čeri ošjys'nysõ 'Oled liiga väike kala hooplemiseks'.

Eesti keeles on üsna palju hoopis neid väljendeid, kus **kala** esineb üldnimena ja näitab otseseid kõrvutamisi – külmaverelisust, tummust ja muud:

ei liha ega kala isikupäratu, ei üks ega teine

Temast ei sa aru, mis mees ta on, ta ei ole liha ega kala.

nagu kala kuival abitu, saamatu

Tunneb end võõrsil nagu kala kuival.

kalaverega olema ükskõikne, tundetu

Ta on üks kalaverega mees, teda ei liiguta miski.

külm nagu kala täiesti ükskõikne, tundetu

Vaevalt, et see talle korda läheb, ta on külm nagu kala.

tumm nagu kala täiesti vait

Muidu nad hakkavad rääkimagi, ajavad süüid teiste peale, valetavad, aga see on tumm nagu kala. O. Luts

Kuid **kalaga** võrdlustel on olemas ka positiivne külg:

vana kala kogenud, midagi üle elanud

Nagu säärase rohelise uustulnuka sõnad vanade kalade silmis grammigi kaaluksid! O. Tooming

nagu kala vees vabalt, sundimatult, hästi end tunda

Seltskonnas tunneb ta end alati nagu kala vees.

Komimaa vetes on kõige sagedasem kala **kiisk** ja mõnikord ka **luts**:

jokyš pas' pas'tavny 'kiisa kasukat selga panema' tülinorija

Jokyš pas' pas'talas da matõ nekodõs oz lõdz 'Pani kiisa kasuka selga ja ei lase kedagi ligi'.

kertõm nalim kod' 'nagu koorimata luts' paks

Vetlõ zev tšapa, kertõm nalim kod' 'Käib väga uhkelt nagu koorimata luts'.

Eesti keeles on kaladest esikohal **luts**, **kilu** ja **räim**. Kui **kilu** ja **räimega** võrreldakse inimese välimust, siis **lutsu** libedus on seotud iseloomujoonega - temaga võrreldakse libedat ehk pugejalikku inimest:

nagu kudenud räim kahvatu ja väsinud näoga

Noh, mis te vahite nagu kudenud räimed! H. Suislepp

nagu kilu kõhn, väikese kondiga ja lühikest kasvu

Mees või oled, ise nagu kilu.

libe nagu kala (luts) väga libe, ei seisa käes; pugejalik; kärke, osav kätest kaduma

Ülemuste ees on ta libe kui luts, alluvatele aga jäik ja kuri.

Paula on küll suur kui mürakas, aga libe nagu luts: ühtelugu libiseb käest ja viib jutu teisale. O. Luts

3.5 Metsloomad

Metsloomadest on mõlemas keeles kõige tuntumad **rebane**, **karu**, **hunt** ja **jänes**. Teistest väikestest loomadest esinevad **orav**, **hiir** ja **rott**; *vähk, kann, tigu, mäger, nirk, siil*. Komi ja eesti keeles on **rebane** ühemõtteliselt kavaluse võrdkuju. Kusjuures kontekstis võib avalduda mitmesugune tähenduslik nüanss:

bõžtõm **ruč** 'sabata **rebane**' kurikaval, osav – on pigem irooniline või isegi mõnikord ka põlglik.

Bõžtõm ručõn sidzõ i pyrõ 'Sabata rebasena tulebki sisse'.

muder ruč 'tark **rebane**' tark – võib kasutada ilma põlastuseta.

Sijõs kokn'yda on i põrjav, ačys ruč kod' muder 'Teda ei peta ära, ise on nagu rebane kaval'.

Kaval nagu rebane väga kaval – kavalus võib olla nii hea kui ka halb omadus.

Oleks hea, kui ma ei kohtu enam temaga, ta on kaval nagu rebane, ja isegi liiga kaval.

Vana rebane väga kaval – pigem positiivne, sest kõne all on kogemus.

Maret, vana rebane, oskas palju selliseid asju, millest noortel polnud aimugi.

Komi keeles on **hunt** eelkõige ahnuse võrdkuju. Selle looma eluviis nagu ringi jooksmine, kolamine, hääil ja isegi pilk on aluseks järgmistele väljenditele:

kõin kod' gorš 'nagu **hunt** ahne' ahne

kõin moz šõitny 'nagu hunt kolama'

Te taj dzik kõin kod': kõin kod' gorš da kõin moz šõitan 'Oled sina aga täielik hunt: oled nagu hunt ahne ja kolad ringi nagu hunt'

kõin moz vidzõdny 'vaatama nagu hunt'

Korkõ ruč moz lestitčein, a õni kõin moz vidzõdan 'Kunagi meelitasid nagu rebane, praegu aga vaatad otsa nagu hunt'

Eesti keeles on **hunt** üks populaarsemaid võrdkujusid loomariigist, keda seostatakse kõigepealt tühja kõhu ja hea tervisega, aga rõhutatakse ka tema kahepalgelisust, üksindust ja tighedust:

Näljane nagu hunt väga näljane

Päev otsa pole midagi hamba alla saanud, olen näljane nagu hunt

Nagu hundi kurk täitumatu kõht

Eesti põllumajandus on justkui hundi kurk, sinna topi aga esiotsa sisse, tagasi ei saa midagi.

Hunditervis väga hea, tugev tervis

Sul peab hunditervis olema, kui sa nõnda jaksad tööd rabada.

Hundijutt petujutt

Ära aja hundijuttu, ma olin ise kohal ja tean täpselt, kuidas asi oli.

Hunt lambanahas vagurust teesklev kuri inimene

Ta oli kõik sõnad ütelnud, mis hunt lambanahas iganes ütelda oskab.

Nagu hunt täiesti üksinda, teistega suhtlemata

Elab üksinda nagu hunt.

Nagu kiskja hunt alati tigheda inimese kohta

Meie naaber on igavene kiskja hunt, head temalt ei maksa oodatagi.

Võrdlused **jänese**ga on komi ja eesti keeles üsna sarnased, nad väljendavad kartlikkust ja väledust, kuid on rõhutatud ka jänese hüppamist:

kõč kod' polys 'nagu **jänēs** kartlik' argpüks

Kõč kod' polys' kõd me võrõ og mun 'Kartlikuga nagu jänēs metsa ma ei lähe'.

kõč s'õlõma 'jänese südamega' jänēspüks

Sijõ dzik kõč s'õlõma, byds'ys polõ 'Ta on lausa jänese südamega, kardab kõike'.

kõč kod' teryb 'nagu jänes väle'

Kõč kod' teryb, bydlaõ uditõ 'Nagu jänes väle, jõuab kõikjale'.

Nagu jänes kartlik, väga arg

Poiss löi kohe verest välja, arg teine kui jänes.

Jänespüks arg, kartlik

Oh sa väike jänespüks, kes siis konna kardab!

Hüppab nagu jänes kaugele hüppama

Ära hüppa nagu jänes, silmade ees juba virvendab.

Peale arglikkuse ja hüppamise rõhutatakse komi keeles lühikest mälu, mis võib tuleneda arusaamast **jänesest** kui rumalavõitu loomast. Samuti on olemas väljend **jänesest** kui tülinorijast:

lyitõm kõč 'tulistamata jänes' tülinorija

Enly, lyitõm kõč, s'urlas tenyd na! 'Oota, tulistamata jänes, saad ka sina pihta!'.

kõč pamet'a 'jänese mälu' lühike mälu

Myi sykõd võčan, kor sylõn kõč pamet' 'Mida temaga peale hakata, kui temal on jänese mälu'.

Loomasümboolika ei tarvitse olla üldinimlik. Kui eesti keeles peetakse **jänest** üldiselt arguse etaloniks, siis mitmed Aafrika rahvad näevad selles loomas lausa tarkuse ja kavaluse kehastust (Vakk 1984:134).

Orav on nii eesti kui ka komi keeles väle ja püsimatut loom. Kuid komi keeles eristatakse ka isase orava käitumisviisi ja üldse looma sellist omadust nagu kokkuhoidlikkus:

ai ur kod' 'nagu isane orav' istub harva kodus

Ai ur kod' mužikys, čel'ad'ys gežõda i addzyvlõny 'Mees on nagu isane orav, isegi lapsed näevad teda väga harva'.

pal'a ur kod' 'nagu lendorav' püsimate, agar

Inas oz õšjyv, pal'a ur kod' 'Ei püsi paigal just nagu lendorav'.

ur kod' topyd 'nagu orav kokkuhoidlik' kokkuhoidlik

Bat'ys olõm bydys ur kod' topyd võli 'Terve elu isa oli kokkuhoidlik nagu orav'.

ur moz 'nagu orav' püsimate

Zonka ur moz kotralõ 'Poiss jookseb nagu orav'.

Nagu orav väle, kiire

Ronis puu otsa nagu orav.

Nagu orav rattas pidevalt askeldama, toimetama

Juba praegu keerlen hommikust õhtuni nagu orav rattas, mis siis veel saaks, kui lapsi rohkem oleks.

Karu on mõlemas keeles tugevuse ja tigiduse võrdkujuks:

oš kod en 'tugev nagu karu' tugev

oš kod'skõr 'vihane nagu karu'

Kodnas sijõ oš kod' jen da oš kod' skõr, ki ulas en ves'kav 'Purjus peaga on ta tugev ja tige nagu karu, kätte ära satu'.

Nagu karu kehaliselt tugev, jõuline

Tal on jõudu nagu karul.

Teeb tööd kui karu visalt teeb tööd

Naabrid on meil sõbralikud ja kui karu tööd teevad

Kange nagu karu (karupoeg) väga tugev

Kuidas ma temaga saan hakkama, kui ta on kange nagu karu?

Komi keeles võrreldakse mõnikord inetu, jubeda välimusega inimest metsast tulnud **karuga**:

võrys' petõm oš kod' 'nagu karu metsast' inetu

Võrys' petõm oš kod' mis'tõm, no bur s'õlõma 'Nagu metsast tulnud karu: inetu, aga hea südamega'.

Eesti keeles on väljendid märksa sõbralikumad ja rõhutatakse ka **karu** nurgelisust, kohmakust, head und ja karulikku müramist:

Nagu karu kohmakas

Tatsab ees nagu karu.

Magab nagu karu pesas magab kõvasti

Olin nii väsinud, et magasin kaua nagu karu pesas.

Mürab nagu mürakaru armastab palju hullata, ulakas

Võib olla selles ongi elu, las mürab nagu karu edasi.

Hiir on komi keeles vaikse ja mõnikord ka märja inimese võrdkuju:

šyrõs oz vi 'hiirt ei tapa'; arg, kartlik (sama gut oz vi)

Nagu hiir (hiirepoeg) tasane, vaikne

Olin nagu hiir, ma ei tahtnud reeta, et olen kodus.

šyrpi kod'a kõtas'ny 'nagu hiirepoeg märjaks saama'

Voibyd zeris da šyrpi kod'a kõtasim 'Terve õõ sadas ja me saime märjaks nagu hiirepojad'.

Rotiga seotud väljendid tähistavad eesti keeles nii vaesust kui ka jõukust. Komi keeles rotiga seotud võrdlusi ei ole:

Näljarott väga vaene

Ära sõima ühtegi teist näljarotiks, tal on rohkem hinge taga, kui meil kahe peale kokku.

Nagu rott vaene väga vaene

Mida sa siis ootad temast, kes on vaene nagu rott?

Märg nagu rott üleni märg, haletsusväärne

Sain märjaks nagu rott.

Nagu rott viljasalves elama jõukalt, külluslikult

Mõnedel on lausa vedas, elavad nagu rotid viljasalves.

Eesti keeles võib leida järgmisi üksikuid ja huvitavaid võrdluspilte ka teiste loomade kohta (kusjuures komi keeles midagi sellist ei tunta):

Nagu konn mättal oma positsiooniga uhkeldav, suurustav inimene

Ta on end uhkusest täis puhunud nagu konn mättal.

Nagu padakonn suur, kogukas

Istub nagu padakonn ja ei viitsi midagi teha.

Näljakonn väga vaene

Mis sa hoolid sellest näljakonnast, lõpeta see jama!

Nagu tigu venima väga aeglaselt, venitamisi minema või midagi tegema

Venib nagu tigu tulla.

Mäkra mängima jamama, sigadusi tegema

Põnev küll, kes välja latras! Isa seda küll ei teinud. Kas Vahtra mängis mäkra?

Nagu nirk terane ja elav

Tüdrukutirts oli nagu nirk.

Nagu siil (turris) tusane olema

Oli teine tujust ära, turtsus ja podises nagu siil.

Nagu keedetud vähk näost punane olema, tugevasti punetama

Tüdruk seisis õpetaja ees, näost kui keedetud vähk.

Nagu vähikott krõbisema karedalt, rabadalt hingama

Mõni nää, terve mees nagu pull, aga (sureb) ära...midagi ei aita. Teine jälle krõbiseb nagu vähikott. O. Luts

3.6 Koduloomad

Lammas on mõlemas keeles on kartlik, eksinud ja rumalavõitu, eesti keeles tuntakse veel kärnast lammast:

yž moz ylavny 'nagu lammas eksima' kergesti teelt ära eksima

Ydžyd karad poz'õ yž moz ylavny 'Suures linnas on nagu lammas kerge ära eksida'.

yž s'õlõm 'lamba süda' arg, kartlik (sama jänese süda)

Eksinud (kadunud) lammas halvale teele sattunud inimene

Äsja naersid sa minu üle koos oma napsisõbraga, eksinud lambaga ja saatana sulasega. A. Kurtna

Kärnane (must) lammas kollektiivi hukkamõistu pälvinud isik

Teisitimõtlejatesse suhtutakse kui kärnastesse lammastesse.

Loll nagu lammas rumal

Mis sul viga on, ära ole loll nagu lammas!

Nagu lammas alandlik ja vagur

Mees nagu lammas, ilmaski ei hakka vastu.

Tüdrukud - need hoidsid endi ikka ühte, nagu lambad, ja just nende hulka minna ei olnud Arno arvates ilus.

Lambalokke kasutatakse inimese lokkide iseloomustamiseks:

Lokilammas tugevasti lokkis juustega

Tüdrukute seas oli üks hästi erinev, täitsa lokilammas.

Eesti keeles esinevad peale **lamba** veel **tall**, **oinas**, **sikk** ja **kits**. Nendest kõige nõrgem olend on **tall**, **kitse** jalaga võrreldakse inimese nägu, saba löömisega – märkamatu kadumist, **oinas** on loll ja kangekaelne, **sikk** on tuntud kui haisev loom:

***Süütu tallekene** süütu, aus ja õiglane inimene
... ta on süütu tall, kes teiste patud kannatab... J. Semper*

***Nagu tallesaba värisema** tugevasti värisema, võbelema
Süda väriseb nagu tallesaba.*

***Nagu nagu kitsejalg** kitsas, kõhn nägu
Ta oli üsna kummalise väljanägemisega, isegi nagu oli nagu kitsejalg.*

***Nagu oleks kits sabaga löönud** kiiresti, märkamatu kadunud
Huvitav, kuidas see juhtus, aga ta kadus nagu oleks kits sabaga löönud.*

***Nagu kits kahe heinakuhja vahel** mitte suutma otsustada kahe asja vahel
Mis sa heitled nagu kits kahe heinakuhja vahel, otsusta juba midagi.*

***Loll nagu oinas** väga rumal
Kõige raskem patt selles ilmas on olla loll nagu oinas.*

***Kangekaelne nagu oinas** põikpäine
Ta on kangekaelne nagu oinas, midagi pole parata.*

***Nagu sikk haisema** tugevasti haisema
Mida sa joonud oled, et haised nagu sikk?*

Komi keeles on **signa** sagedasti mustuse võrdkujuks:

*pors' kod' 'nagu **signa**' räpane, must*

Jandzimys abu, pors' kod' vetlõ 'Häbi tal üldse ei olegi, käib ringi nagu põrsas'.

Võrdlused **sea** ja **põrsaga** väljendavad eesti keeles samuti eelkõige mustust, kasimatust. Otsestest kõrvutamistest lähtuvad arvukad halvustavad võrdluspildid

jookide tarbimise, magamise ja vihastamise ning muude "ülima astme" piltide kohta (Vakk 1984:134). Paljude *sea*-võrdlustega sümboliseeritakse taipamatust ja rumalust:

Must nagu siga/põrsas must, kasimata, räpane

...lapsed mustad nagu sead. M. Metsanurk

Nagu sea sõrad mustad, räpased

Jalad on mustad nagu sea sõrad.

End seaks jooma end purju jooma

Me pole joodikud, et peame end tingimata seaks jooma.

End seaks vihastama väga vihaseks saama

Ütlen igäihele tõtt, vihastagu siis end kas või seaks, mind see ei huvita.

Saada aru kui siga pühapäevasest päevast rumal

Ma ei oska seda seletada, seda enam, et ta saab aru kui siga pühapäevasest päevast.

Samuti on kärsakandja teatav hääli aluseks mõnede võrdlustele:

Nagu põrsas (siga) aia vahel karjuma kõvasti karjuma, kisendama (sageli asjatult)

Asja ega häda pole ollagi, aga karjub teine nagu põrsas aia vahel.

Kõrise ma kui kärnane põrsas kui keegi halvasti laulab ehk käriseja häälega kõneleb

Ole vait, kõrised kui kärnane põrsas, on võimatu kuulata!

Euroopa keeltes on võrdlustel **seaga** kaks tähendust: a) siivutus, mis osutab inimese mustusele, halbade lauakommetele; b) agressiivsus, mis tuleb inimese julmast ja ebaeetilisest käitumisest. Saksa, rootsi, soome ja nagu oli näha ka eesti keeles on olemas ka tähendus 'joodik' (Koski 1993:40).

Vaatamata sellele, et **lehm** on inimese pere jaoks väga tähtis, kannab võrdlus lehmaga halvustavat tooni, kui esile tõstetakse inimese lohakust, kohmakust ja riiakust:

mõs kok 'lehmajalg' kohmakas, saamatu

No myi te, mõs kok, pyr i krukalan? 'Mida sa, lehmajalg, iga kord komistad?'

mõs kod' durk 'lohakas nagu lehm' lohakas, must (sama nagu siga)

s'ura mõs 'sarvedega lehm' teistega läbisaamatu, riiakas

S'ura mõs moz stavsõ i l'ukalin 'Nagu sarvedega lehm lükkasid kõik eemale'.

Negatiivse iseloomuga võrdluspilte **lehmaga** on eesti keeles vähe ja võrdluse aluseks on liikumine jääl:

Nagu lehm libedal jääl pidevas libisemisohus

Mõni noorem püüab ehk pisut flirtidagi ja jalamaid näevad muidu mõistlikud mehed välja kui lehmad libedal jääl. V. Lattik

Komi keeles on tuntud võrdluspilt äsja sündinud **vasikaga**, kes on nõrkuse võrdkuju:

va kukan' '(äsja sündinud) vesine vasikas' nõrk

Povny tani ninõmys', ok te, va kukan'õj 'Pole siin midagi karta, küll oled sina vesine vasikas!'

n'uvtõm kukan' kod' 'nagu ülelakkumata vasikas' nõder

S'ojyšt neuna kõt', dzik žõ n'uvtõm kukan' kod' nin 'Söö kas või midagi, oled juba nagu ülelakkumata vasikas'.

Sõna **vasikas** seondub eesti keeles just rumalusega:

Loll nagu kõstri vasikas väga rumal, taipamatu

Miks oled sa loll nagu kõstri vasikas?

Nagu vasikas uut väravat vahtima arusaamatult midagi vaatama, millesegi suhtuma

Vahtis arvutit nagu vasikas uut väravat.

Mõlemas keeles on **härg** tugev, tige ja kangekaelne loom:

õš kod' jon/ skör 'nagu härg tugev/tige' (sama oš kod' jon/ skör)

õš kod' bukyštčyny 'nagu härg muutuma põikpäiseks'

Myikõ ez kažitčy da õš kod' i bukyštčis 'Midagi ei meeldinud ja ta muutus põikpäiseks nagu härg'.

Nagu härg a) tugev, jõuline, b) kangekaelne, põikpäine, c) vihane, tige

Mehed töötavad nagu härjad.

Ta on kange kaelaga nagu härg.

Jõllitab vihaselt nagu härg.

(kellelgi) on härga ja sõrga keegi on tugev ja suur

Kõigi silmad rippusid Vargamäe Eespere peremehel endal, sest siin paistis olevat härga ja sõrga. A. H. Tammsaare

Komi keeles on **hobune** eelkõige isemeelne, laisk, tähelepanuväärne on tema hirnuv hääl:

võv moz gõrdlyny 'nagu **hobune** hirnuma' kõvasti naerma

Võv moz zõ es'kõ kužõ gõrdlyny da šynn'avny 'Oskab hirnuda nagu hobune'.

dyš **võv** 'laisk **hobune**' laisk

Vot me õni Mikolõs kõ mõda gõtravny, syly tatšõm dyš kõbylatõ og vaj 'Vot kui ma praegu hakkan Mikolale naist otsima, siis sellist laiska hobust pole meil vajagi' (P. Doronin Parma s'õlõmyn, 1995:13).

Kui eesti keeles rõhutatakse **varsa** aru, siis komi keeles – **varsa** hirnumist:

čan' moz gõrdlyny 'nagu **varss** hirnuma' kõvasti naerma

No myi es'kõ gõrdlan čan' moz? 'No mida sa hirnud nagu varss?'

Varsa aru; varsaaru noorusele omane mõtlematus, vähene mõistus

Jumal teab, mida ta oma varsaaruga ette võtab.

(kellelgi) on varsahambad suus kogenematu nooruse tõttu, mitte eriti arukas

Oled ju alles noor, varsahambad suus. A. H. Tammsaare

Hobusega seostub eesti keeles tublidus ja töökus või suurus. Selline positiivne hinnang antakse tavaliselt hea füüsilise töö või tervise kohta. Tähelepanuväärne on võrdlus peiupoisi **hobusega**. Samal ajal võib võrdlus **hobusega** kanda ka negatiivset, halvustavat tooni, eriti kui see on seotud inimese käitumisega:

Hobuse tervis väga hea, tugev tervis

Et sellisele elule vastu panna, peab hobuse tervis olema.

Kõva kui hobune tugev

Ega sa ei pea ju tööd kartma, kui oled kõva nagu hobune.

Suur kui hobune väga suur, kogukas

Naine on suur kui hobune.

Nagu hobune tööd tegema rügama, visalt tööd tegema

Ka paar sulast pead mulle muretsema, sääraseid tugevaid ja töökaid poisse, kes ei joo ega lärmitse, vaid lõhuvad tööd teha nagu hobuseid. A. Gailit

Nagu peiupoisi hobune uhke ja särtsu täis

Kõik on tusased ja mornid, ainult see ainuke inimene on nagu peiupoisi hobune.

Nagu mustlase hobune isesuguste kommetega, kaval

Naine oli äkiline ja ettearvamatu nagu mustlase hobune.

Nagu vana vene hobune kaval

Vigureid täis nagu vana vene hobune.

Nagu hobune kõhima tugevasti kõhima

Kõhisin terve kevade nagu hobune.

Norskama nagu hobune kõvasti norskama

Selles toas ei ole võimalik üldse rahulikult magada, teie naaber norskab nagu hobune.

Plesovskij raamatus (1986:73) on ainult üks väljend, mis sisaldab mõistet *põhja*põder: **köp** *кодъ* 'nagu **põder**' tugev. Põdrakasvatamist õpetasid komi rahvale põhjanaabrid neenetsid. Nende käest oli laenatud ja levinud *põhja*põdra nimetus – **köp**. Komi keele põhjamurdeis, mille alal juba kaua tegeldakse põdrakasvatamisega, on olemas palju lokaalseid nimetusi, mis eristavad loomi vanuse ja funktsioonide järgi. Nt. *n'aluku* 'aastane põdravasikas'; *pedžga* 'aastane põder'; *avko* 'põder, inimese kasvatatud'; *byk* 'narta vedamiseks kasutatav põder'; *syriča* 'põdralehm 2. eluaastani'.

Kass võib komi keeles olla nii positiivsete, kui ka negatiivsete omaduste kandja. Ei ole unustatud kassi visa hinge, tänu millele on sellel loomal rahva uskumuste järgi üheksa elu. Võrreldes koera eluga, elab kass hästi muretult:

kan' kod' vin'ov 'nagu **kass** visa hingega'

Zonkays kan' kod' vin'ov, ninõm sykõda os lo 'Poiss on visa hingega nagu kass, midagi temaga ei saa juhtuda'.

kan' olõm olõ 'elama **kassi** elu' muretult elama

Sijõ ai-mam doryn kan' olõm olõ 'Vanemate juures elab ta kassi elu'.

Nagu kuninga kass elama muretult ja jõukalt elama

Vaba kõigist muredest, elasin puhkuse ajal nagu kuninga kass.

kan' kozinõn koz' nas'ny '**kassi** kingitust kinkima' kingitust ära võtma

Abu lõs'yd kan' kozinõn koz' nas'ny 'Ei ole hea kassi kingitusi kinkida'.

See huvitav võrdlus tuleneb võib-olla kassi mängust poolsurnud hiirega, keda kass nagu laseb vabaks ja hetke pärast tõmbab tagasi, justkui narritab. Selles tähenduses on lähedane järgmine eestikeelne võrdlus:

Nagu kass hiirega mängima; kassi ja hiirt mängima kavaldama, kedagi narritama

Tüdruk mängib sinuga nagu kass hiirega, aga lahku ka ei lähe.

"Mäletab! Mängib kassi-hiirt ja siis viskab uksest välja", tärkas mõte Peetri peas. H. Sergo

Järgmised eestikeelsed väljendid on omapärased ja huvitavad:

Nagu kass ümber palava pudru käima mitte söandama otse välja öelda

Ole nüüd täitsa ja ütle ära, mis sul mõttes on, ära käi nagu kass ümber palava pudru. V. Riis

Nagu kassiimetaja eest kinni nõõpimata, nii et ihu paistab

Pane oma pluusi nõõbid kinni, käid nagu kassiimetaja ringi.

Nagu **kassi** ja **hiire**, nii on ka **kassi** ja **koera** suhted andnud põhjust mõlemas keeles vastavasisuliste võrdluspiltide kujunemiseks:

kan´a-ponma moz ovny 'nagu **kass** ja **koer** elama' ebasõbralikult koos elama
Ez pus´y nalõn ninõm. Kvait sajas vo ponja-kanja moz pursisny-olisny dai kovmis razõdčyny 'Ei tulnud nendel mitte midagi välja. Umbes kuus aastat nagu kass ja koer riidlesid-elasid ja tuli lõpuks lahku minna' (N. Kuratova Medbõrja tulys, 1972:168, raamatus Olyštan da musa loõ´ 1972).

Nagu kass ja koer elama pidevalt tülis, halvasti läbi saama

Tülitsesid ja riidlesid, elasid nagu kass ja koer, aga lahku ei läinud.

Sama hale kui märg *rott* näeb välja ka märg **kass**:

Märg nagu kass (kassipoeg) läbimärg, haletsusväärne

Vihma hakkas sadama, kui koju jõudsin, olin märg nagu kass.

Rahvusvaheliselt on tuntud võrdlus musta **kassiga**:

Must kass on vahelt läbi jooksnud keegi on tülis

No mis seal vaielda ikka, on ju näha tõesti nagu kass on nende vahelt läbi jooksnud.

Komi keeles ei ütle võrdluspildid **koeraga** midagi head, kuigi koer on alati olnud inimese hea sõber. Väga tuntud ja sageli kasutatav on **koera** võrdluskuju laisa inimese tähistamiseks, samuti rõhutatakse koera haukumist ja isemeelsust:

dyš pon 'laisk **koer**' laisk inimene

Dys pon kod jona on i udžav 'Laisa koeraga palju ei saa töötada'.

vargõs pon kod´ 'nagu isemeelne **koer**' kaval, isekas

Gõtyryd dzik vargõs pon kod´ 'Su naine on nagu isemeelne koer, teeb ainult seda, mida tahab'.

pon voma 'koerasuu' teiste kohta halvasti ütlev (sama *raka voma*)

Võrdluspilt **koeraga** on eesti keeles palju kirjum. Headest omadustest rõhutatakse tarkust, truudust, kuid kõige rohkem on koer alandlik, kuri, ahne ja silmakirjalik, ta võib olla koguni joodiku võrdluskujuks:

Tark (truu) nagu koer väga truu

Mees oli truu talle nagu koer, naine aga seda ei märganudki.

Nagu (hurt) hurdakoer kiire, väle

Jookseb mööda poode kui hurdakoer. Väle kui hurt.

Alandlik nagu koer alandlik, pugeja

Ära ole alandlik nagu koer, mulle see üldse ei meeldi.

Igavene krants kelm, sulgi, petis

Tõmbas mul naha üle kõrvade, igavene krants!

Nagu lõukoer vihane, tige, valmis ründama

Sekretär seisis oma ülemuse uksel nagu lõukoer, mitte kedagi ei lasknud sisse.

Kahe pere koer silmakirjalik inimene, kes püüab vastaspoolse meele järele olla

...sa kuradi hilp-harakas, sina kahe pere koer, kes muud tööd ei tee, kui et ta ühest perest teise jookseb ja kõiksugu vale jutte kannab...julgesid minu peale valet tõsta...Mannteuffel

Nagu koer heinakuhja otsas ise ei kasuta ja teistele anda ka ei raatsi

Ta on nagu koer heinakuhja otsas, ise ei söö ja teistele ka ei anna.

Nagu koeraga ümber käima väga hoolimatult, üleolevalt kedagi kohtlema

Kui inimesega käiakse ümber nagu koeraga, siis pole midagi head loota.

Nagu peksa saanud koer süüdlaslik, alandlik, allaheitlik

Sinust on mul tõesti kahju, oled nagu peksa saanud koer.

Lakekoer (lakekrants) suur joodik

Sellel lakekoeral pole peret ega midagi.

Nii nagu *hilpharaka* mustvalget värvi, pannakse ka **koera** kirjut välimust tähele. Vana **koer** oma ea tõttu väsib väga kiiresti:

Väsinud nagu vana koer väga väsinud

Päev otsa jooksis ta oma asjadega, õhtuks oli väsinud nagu koer.

Tundma kui kirjut koera kedagi mingi omaduse või tegevuse tõttu laialt tundma (sageli negatiivses mõttes)

Teda tuntakse tema tempude pärast nagu kirjut koera.

Koera haukumine, urisemine on aluseks järgmistele kujutluspiltidele:

Nagu koer naerma kedagi pilkama, häbematult irvitama kellegi üle

Mis sa naerad teise üle nagu koer, ega sa ise pole sugugi parem.

Haukuma nagu koer ebaviisakas, taktitu

Ole nii kena, ära haugu nagu koer, muidu ma ei vasta oma tegude eest.

Urisema kui koer kondi kallal rääkima pidevalt kellestki halba

See oli üsna ebameeldiv inimene, alati urises kui koer kondi kallal.

Valetab nagu vana koer nagu vana koer ei näe ega kuule ja haugub muidu tühja

Ära valeta nagu vana koer, ma ju tean, mis seal tegelikult juhtus.

3.7 Saba, tiivad karvad ja hari

Suur osa loomadega seotud väljenditest on somaatilised: (kreeka sõnast *sōmatikós* 'kehaline') sõnaühendid, mille komponentidena kasutatakse inimese või looma kehaosade nimetusi (Vakk 1963:664). Nendest paistavad silma sellised, kus on juttu **tiibadest, sarvedest, harjast, sabast** ja nende osakaal väljendite hulgas on üpris suur.

Nii on **tiivad** komi keeles seotud täiskasvanuks saamisega, iseseisvumisega. *Tiiva all* tähendab kaitse all olemist. Väga sageli kasutatakse võrdluseid ilma sabata või tiivata *varesega* ja *kukega* just tülinorija ja lohaka inimese tähenduses:

bord ulyn 'tiiva all' muretult, kaitstud olema

As bord ulyn bydtyny 'Last oma tiiva all kasvatama'.

bord pas 'kõdõmõn vetlyny 'tiivad laiali käia' iseseisvust näidata

Škola pomalõm bõras zavoditis sijõ bord pas 'kõdõmõn vetlyny 'Peale kooli lõpetamist hakkas ta käima tiivad laiali'.

bordtõm petuk 'tiivadeta kukk' tülinorija

Bordtõm petuk moz as 'sõ kutis petkõdlyny 'Hakkas näitama end nagu tiivadeta kukk'.

bordtõm raka 'tiivadeta vares' lohakalt riietes

Õnija tom jõz bordtõm raka moz vetlõny 'Tänapäeva noored riietuvad nagu tiivadeta varesed'.

Eesti keeles esineb samuti *tiiva all (olemine)* tähenduses 'olla kaitstud'. Peale selle on **tiivad** veel seotud kurameerimisega ja iseseisvusega:

Tiiba ripsutama kurameerima, mehkeldama, külge lööma

Külamoorigid rääkisid ammu, et Mari ripsutab naabrimehega tiiba.

Tiiva alla kellegi kaitsvas, varjavas läheduses

Tookord elas ta ema tiiva all, ajas piskuga läbi...H. Luik

(kellelgi) Tiivad kannavad keegi on iseseisev

Poissi pole vatis hoitud, näe kui noorelt juba tiivad kannavad. A. Kaskneem

Komi keeles ei ole nii palju võrdluspilte, mis on seotud **harjaga**. Tavaliselt tuleb esile ilma harjata *kukk*, kes on iseloomult tülinorja ja kakleja. Üldiselt ei tähenda loomade kehaosade mainimine midagi eriti head:

sorstõm petuk 'harjata kukk' tülinorija

Sorstõm petuk moz ceccavnõ 'Hüppama nagu harjata kukk'.

sors leptavny 'harja tõstma' ülbitsema

Sorstõ en leptyv, aslyd undzyk s'uras 'Ära tõsta harja, endale saad rohkem (tüli)'.

Eestikeelsetes väljendites seostuvad sõnaga **hari** kaks peamist tähendust: esiteks, vihaseks saamine või olemine, ja teiseks, kallaletung (see tähendus puudub komi keeles):

Hari läheb/lööb punaseks keegi saab vihaseks

Eidel hakkas nüüd hari punaseks lööma, hää! muutus kriiskavaks...

Hari punetab keegi on vihane või äge

Naine, kelle hari juba punetas, karjus kileda häälega.

Harja turri ajama vihaseks tegema

Naised ajasid harjad turri ja süüdistasid üksteist.

Harja (kinni) hakkama/kargama ägedalt sõnadega või kätega kallale minema, ründama

Joogikohtade ees vaidlesid laevamehed suutäie pärast, valmis kargama üksteise harja. A. Mälk

Harjapidi kokku minema ägedalt tülitsema, kaklema minema

Iga pisiasja pärast ei maksa kohe harjapidi kokku minna

Komi keeles on **karvaga** seotud võrdlused sarnased eesti omadega. Sellised võrdlused on tuntud ka teistes keeltes kui millegi loomuvastase või pahanduse võrdluskuju:

gõn panyd 'vastukarva' on meele vastu

Gõn panyd õmõj loi? 'Kas see on sulle vastukarva?'

gõn oz lõsjav '**karvad** ei sobi kokku' (midagi) on loomuvastane

Tekõd menam gõn oz lõsjav 'Minul ei sobi sinuga karvad kokku'.

gõn suvtõdny '**karva** püsti ajama' pahandama

Gõnsõ ves' sõrõ suvtõdan 'Asjatult ajad karva püsti'.

Eesti keeles on tunduvalt rohkem väljendeid, kus on juttu **karvast**. Mõned on tähenduselt üsna lähedased komi keele omadele, mõned on täiesti erinevad, nt **karvaga** seotud väljendid, mis tähistavad hirmu või teesklemist, ründamist ja meeleheitel olemist:

Karva vahetama vaimset ümbersüüdi teesklema

Ta on selline mees, et kui on kasulik karva vahetada, siis vahetab ta seda mitu korda järjest.

Karvad tõusevad püsti keegi tunneb suurt hirmu

...jutustab ta lugusid, mis temaga on tehtud, mida kuuldes meieaegsel inimesel juba karvad püsti tõusevad...G. Luiga

Karvane olema kellegi peale kuri, vihane olema

Noh, õpetaja oli esiotsa küll veel väga karvane. Alles pikapeale hakkas leppima. F. Tuglas

Vastukarva olema kellelegi vastumeelne olema

Selline suhtumine on mulle põhimõtteliselt vastukarva.

Vastukarva silitama kedagi pahandama, ärritama

Kui ta tõusis, tõusis ka naine, mõistmata, mil kombel ta oma külalist vastu karva silitanud oli. P. Kajari

Karvu kinni hakkama kedagi ründama

Vaata, kui võtan sul karvust kinni, kas siis veel vastu räägid.

Karvu turri ajama kurjaks, vihaseks saama

Ärge siis kohe karvu turri ajage, kuulake enne lõpuni!

Karvu katkuma a) meeleheitel olema, b) kaklema, kisklema

Katkus ahastades karvu, nagu see aitaks või päästaks.

Selle nimegi pärast on karvu kitkutud. Eks ühinemisel paku iga majand oma nime ja oma esimeest. V. Saar

Sarved on komi keeles eelkõige julmuse ja riiakuse sümbol:

s'ura s'õlõmys 'sarvedega süda'; julm, metsik

Nyvbabalõn dzik s'ura i gõna s'õlõmys 'Naisel on täitsa sarvedega ja karvane süda'.

s'ura mõs 'sarvedega lehm'; riiakas, teistega läbisaamatu

S'ura mõs moz stavsõ ljukalid 'Nagu sarvedega lehm ajasid kõik eemale'.

Eesti keeles on **sarved** peamiselt selge agressiivse tähendusega: tülitsemine, kaklemine, vihastamine, õppetunni saamine, aga ka purjus olemine, laisklemine:

Sarved on püsti; sarved on õieli keegi on valmis ründama

Ja kohe julgus veres ja sarved püsti!...kas seda üldse aru saab, mispärast pekstakse? Meie rahvas on siku sorti, nii kui vähegi midagi on - kohe sarved õieli! B. Alver

Sarved sügelevad keegi tikub tülitsema, kaklema

Kuule, poiss, jälle sul sarved sügelevad!

Sarvede vahele virutama kedagi lööma

Mees oli valmis igäihele rusikaga sarvede vahele virutama, kes teda solvas.

Sarvi näitama vastu hakkama

Mis kord see's on, kui iga molkus hakkab oma sarvi näitama. A. Jakobson

Sarvi kokku lööma kellegagi tülitsema

Löö aga jah selle mehega sarved kokku, küll siis näed, mis sust järele jääb.

Sarvi püsti ajama kaklema kippuma

Kui midagi ei meeldi, kohe ajab sarved püsti.

Sarvi verele ajama kedagi vihastama, õrritama

"Küll ajavad ikka kuramused sarved verele, kui sa mõtlema hakkad!, ütles mees vähese vaikimise järel. A. Jakobson

Sarvi veristama valusalt õppetundi saama

Las see mees, kes peab end nii üleolevaks, veristab oma sarvi, las ta õpib tundma oma võimetust naise ees. H. Raudsepp

Kasvab veri sarve alla; läheb veri sarve alla a) keegi läheb laisaks, b) keegi saab vihaseks

Turgutatakse ja topitakse, hellitatakse ja haritakse teisi (perepoegi) seni, kuni veri kasvab sarve alla ja talu pidada enam ei saa. H. Ranna

Mehel oli veri sarve alla läinud, ta raske rusikas pühkis teise pikali.

Sarvi seina lööma laisklema

Tal ei maksa mitte midagi mitmeks päevaks sarvi seina lüüa, las teised rügavad.

Sarve ajama kedagi kimbatusse ajama

Ega ikka sul ei maksa talle midagi niisugust asja ütelda, ega ära sa ennast sarve kah lase ajada. O. Luts

Sarve lööma purju panema, pähe hakkama

Tühja kõhu peale võetud pits lõi kohe sarve.

Sarved on soojad keegi on joobnud, purjus

Võttis endal kõrtsis sarved soojaks.

Sarvede vahel sumisema kerges joobes olema

Veel üks rumkatäis? - Mul juba sarvede vahel sumiseb...O. Tooming

Rahvusvaheliseks väljendiks võib pidada väljendit *sarvedega mees, sarvekandja petetud abielumees*. Kuigi petetud võib olla mitte ainult abielus, vaid ka vallaline mees:

Siis oleksin ma kõige naeruväärsem sarvedega mees maailmas, kui ma oma naise armukesed ka pärast lahutust kinni maksaksin. R. Roht
Noh, nüüd oled sinagi sarvekandja! Su naist nähti teise mehe kaenlas.

Sarvi tegema/panema väljendab abielutruuduse heitlikkust eelkõige naise poolt.

Sarved võib kellelegi või endale lasta teha, samuti võib neid ka maha visata:

Härgi OlümPOSELE ei lasta, seal võitlevad ainult need mehed, kellele naised veel sarvi ei ole pannud. H. Raudsepp

Sarvi maha jooksmas nooruse uljust, tormakust minetama, elukogemusi saades mõistlikumaks muutuma (enamasti mehe kohta)

Ega ta enam poisike pole, sarved juba ammu maha joostud.

Saba tähistab komi keeles nii lipitsejat ja tülinorijat, kui ka ülbitsejat või lohakalt riides inimest:

čukl'a bōz 'kõver **saba**' lipitseja, pugeja; meelitaja
Čukl'a bōza kod' nylys 'Neiu nagu kõver saba'.

bōžtō leptavny '**saba** üleval hoidma' nina püsti ajama
Bōžtō jona en leptav 'Ära eriti saba tõsta'.

bōžtōm raka '**sabata** vares' tülinorija
Dzik bōžtōm raka kod', kytys' es'kō loktis setšemys? 'Ta on täitsa nagu sabata vares, kust selline ilmus?'

bōžtōm čipan '**sabata** kana' lohakalt riides
Og kuz me ninōm vurny, pastasja dzik bōžtom kana kod 'Midagi ei oska õmmelda, olen riides nagu sabata kana'.

Eesti keeles on **sabal** nagu *tiibadelgi* üks tähendustest edvistamine, lisaks on ta nagu komi keeleski lipitseja võrdluskuju. Veel on saba hooplemise ja tuju näitaja:

Saba rõngas heas tujus, võidukalt

Ühel oli kohtust tulles saba jalge vahel, teisel saba rõngas.

Saba jalge vahele tõmbama häbistada saanult araks minema, tagasi tõmbuma

Sellepärast ei maksa veel saba jalge vahele tõmmata, ilmas juhtub hullematki.

Saba sorgu laskma norutama hakkama, masendusse langema

Laskis esimese ebaõnnestumise pärast kohe saba sorgu.

Saba sorgus norgus, masendatud, löödud

Mis sa istud nina norgus ja saba sorgus, kõik pole veel kaugeltki kadunud.

Saba liputama pugema, lipitsema; **sabaliputaja** pugeja, lipitseja

Oled sa küll igavene sabaliputaja!

Saba keerutama koketeerima, edvistama

Tüdruk muudkui keerutab meeste ees saba. Saaks ainult pidu peal käia, vähem tööd teha, rohkem saba keerutada. O. Samma

Saba kergitama kiitlema, hooplema, uhkustama

Kas on see enese ülistamine, ...kelkimine? Kas kergitasid nad ise oma saba, kui hooplesid? R. Sirge

Saba kõrgel hoidma kiitlema, hooplema, uhkustama

...julgesin Eerikat teatrisse kutsuda. Ma hoidsin oma saba väga kõrgel, kui seda tegin, andsin mõista, et mina kunsti tunnen E. Krusten

Saba lehvitama lahkuma

Pane tähele, ta lööb su raha läbi ja lehvitab saba.

On näha, et eestikeelsed väljendid on oma tähendustes märgatavalt laiemad ja mõnes mõttes agressiivsemad kui komi keele omad. Sageli on väljendid sarnased, nt *vastukarva silitama, saba kõrgel hoidma, saba liputama*. Komikeelsed väljendid, mis

tähistavad lindu ilma sabata, harjata või tiivata, märgivad tülinorijat või saamatut inimest.

Kokkuvõte

Väljendite kujundamisel valitakse sageli võrdlusalus loomariigist. Inimese käitumisele, tema omadustele antakse hinnang looma omaduste ülekandmise kaudu. Lähtekohaks on mingi kindla iseloomu omistamine ühele või teisele zoonüümile, pildi kujundamine selle mulje põhjal, mida saadetakse tegelikust elust, loomade eluviisi jms jälgimisest.

Loomanimetusi sisaldavad väljendid on komi ja eesti keeles mõnikord lähedased ja sarnased, mõnedel juhtudel aga üsna erinevad. Ühes keeles tuntakse teatud loomi ja linde, teises ei leidu neid fraseologismides üldse. Samuti on tähenduste erinevused üsna suured, sest ühes keeles pööratakse tähelepanu sellistele omadustele, mida teises keeles eriti ei rõhutata.

Fraseologismides lindudest esinevad komi keeles **vares, harakas, kägu, pääsuke, kurg, tuvi**. Eesti keeles võrreldakse peamiselt **varese, haraka, käo ja tuviga**. Kodulindude arvu poolest võrdlustes on eesti keel natuke rikkam - peale **kana ja kuke** esinevad veel **hani ja kalkun**. **Kana** ja **kukk** on nii eesti kui komi keelsetes võrdlustes kodulindudest siiski sagedasemad. Komi keeles paistavad silma sellised võrdlused, kus on juttu **tiibadest, harjast, sabast** ning nende osakaal väljendite hulgas on üpris suur. **Lind** üldnimena omab erinevaid tähendusi mõlemas keeles.

Roomajatest tuntakse komi keeles **madu** ja **ussi**, putukatest – **prussakat, sääske** ja **kärbest**, üksikutes väljendites kasutatakse ka **rohutirtsu** ja **kirpu**. Võrdlusi **ussiga** ja **maoga** tuntakse mõlemas keeles, putukatest esinevad peale **kärbse** ka **koi, täi**. Eesti keeles on väga rikkalik valik putukatest eriti purjus inimese iseloomustamisel: **sitikas, tarakan, puuk, kännuämblik**.

Metsloomadest on mõlemas keeles inimese iseloomustamisel tuntud **rebane, hunt, karu, jänes, orav**. Tähendused on mõnikord sarnased, aga palju on ka erinevusi.

Kaladest esinevad komi keeles **luts**, **havi** ja **kiisk**, mis on kõige tavalisemad ja sagedasemad kalapüügis. Eesti keeles esinevad samuti **luts**, aga ka **räim** ja **kilu**. Eriti sageli on **kala** väljendites kui üldnimi.

Koduloomadest tuntakse mõlemas keeles **lammast**, kuid eesti keeles on juttu ka **oinast**, **kitsest**, **tallest** ja **sikust**. Samuti esinevad nii komi kui ka eesti keeles **sig**, **vasikas**, **lehm**, **härg**, **hobune**, **varss**, **kass** ja **koer**. Erinevalt komi keelest, kus **põder** on tuntud koduloomana, eesti keeles sellist kodulooma ei tunta ja fraseologismides ei kasutata.

Teistest loomadest võib mainida **hiirt** ja **rotti**, mis on tuntud mõlemas keeles. Kuid sellised nagu **konn**, **tigu**, **mäger**, **nirk** ja **siil** on leitud ainult eesti keelsetes väljendites.

Kõige enam rõhutatud omadused ja käitumisviisid komi keeles on järgmised:

Tülinorija sarvedega lehm, harjata/ tiivadeta kukk, tulistamata jänes, sabata vares, kiisa kasukat selga panema

Vaikne, arg sääske ei tapa, hiirt ei tapa, nagu hiir

Lipitseja, pugeja kõver saba, kirbuna sisse ronima

Kergemeelne nagu harakas, pääsukese saba

Kogenud talvitunud vares, talvitunud kärbes

Tige mao jahust tehtud, nagu karu vihane

Must nagu siga, nagu lehm

Pealetükkiv, segav pime kärbes, nagu kõrva sisse roniv kirp

Laisk prussakatega sõdima, laisk koer/ hobune

Nõrk vesine vasikas, nagu ülelakkumata vasikas

Arg nagu jänes kartlik, jänese südamega, hiirt ei tapa, lamba süda

Kiire nagu jänes väle, nagu orav, nagu madu, nagu kirp

Ülbitseja suureks kalaks end istutama, saba üleval hoidma

Tugev nagu karu/härg, tugev nagu põder

Kergemeelne nagu harakas, pääsukese saba

Terav silmanägemine havi silm, kassikulli silm

Füüsilised omadused, välimus: *sabata kana, tiibadeta vares, pikkade jalgadega kurg, kure kael, tuvi jalg, kassikulli silm, nagu, pikkade jalgade ja pika kaelaga kurg, kärbes on juba nokkinud, vana kotkas, nagu koorimata luts*

Teatud hääl: *nagu hobune hirnuma, nagu varss hirnuma*

Eesti keeles rõhutatud omadustest on mõned sarnased komi omadega, mõned aga väga omalaadsed. Eesti keeles on palju selliseid väljendeid, mis on seotud ründamisega, kaklemisega, vihane olemisega või vihaseks saamisega. Samuti on rohkem võrdluskujusid purjus oleku väljendamiseks (vrd. komi oma *vina gag* 'veini putukas'):

Kuri, vihane olema (vihaseks saama) *karvane olema, hari punetab, karvu turri ajama, end seaks vihastama, nagu kiskja hunt, nagu lõukoer*

Ründamine *karvu kinni hakkama, sarved on püsti, harja kargama*

Kaklemine *karvu kitkuma, harjapidi kokku minema, sarvede vahele virutama*

Purjus olemine *end seaks jooma, täis nagu sitikas, sarved on soojad*

Hooplemine *saba kergitama, saba kõrgel hoidma, kiidukukk, nagu konn mättal, nagu kalkun*

Laisklemine *sarvi seina lööma, laisk nagu kapsauss, laisk nagu porikärbes*

Lipitsema, pugema *saba liputama, alandlik nagu koer, libe nagu kala (luts)*

Valetamine, petmine *kägu ajama, haneks tõmbama, hundijutt, hunt lambanahas, igavene krants, valetama nagu vana koer, kärbseid pähe ajama*

Tugev *hunditervis, nagu karu, kange nagu karu, kõva kui hobune*

Edvistama *saba keerutama, nagu harakas*

Vaene *näljavares, näljarott, nagu rott vaene, näljakonn*

Saamatu *hädavares, nagu kana takus, nagu peata kana, nagu kala kuival*

Rumal *lambapea, loll nagu lammas, nagu kana olema, loll nagu oinas, loll nagu köstri vasikas, varsa aru*

Kaval *kaval nagu kapsauss, kaval nagu rebane, vana rebane, nagu vana vene hobune, nagu mustlase hobune*

Ükskõikne *kalaverega olema, külm nagu kala*

Arg *jänesenahk poeb põue, nagu jänes, karvad tõusevad püsti, sipelgad jooksevad üle selja, kananahk on ihul*

Tige *nagu kiskja hunt, nagu härg, nagu lõukoer*

Välimus: *nagu lastud vares, nagu uppunud kukk, märg nagu rott, märg nagu kass; kuresaapad, lokilammas, nagu padakonn, nägu nagu kitsejalg, nagu kilu, nagu kudenud räim, nagu siga, nagu sea sõrad, rind nagu sääse lennuväli*

Teatud hääl: *nagu põrsas aia vahel karjuma, kõrisema kui kärnane põrsas, hobune nagu norskama, nagu hobune kõhima, nagu harakas kädistama, nagu koer naerma, nagu koer haukuma, urisema kui koer kondi kallal*

Suur osakaal mõlemas keeles on somaatilistel väljenditel, kus esinevad *tiivad, hari, karvad, sarved, saba*, peale selle mainitakse ka *pead, kaela, jalga, nahka, sõrgu*.

Väljendid on valdavalt negatiivsed, loomi peetakse inimesega võrreldes alamal astmel olevaks. Ainukesteks positiivse suhtumisega väljenditeks võib pidada komi keeles järgmiseid väljendeid: *nagu tuvi vaikne, leivaputukas, nagu karu, nagu põder, nagu härg, havi silmaga, nagu kass visa hingega, talvitunud kärbes*. Eesti keeles: *nagu tuvikesed, nagu härg, kõva kui hobune, suur nagu hobune tark/truu nagu koer, nagu hurdakoer, teeb tööd nagu hobune/karu, hobuse/hundi tervis, vana kala, nagu kala vees, vana rebane, nagu orav, tugev nagu karu*.

Piltlike ütluste kaudu tuleb esile rahvuse kujundliku mõtlemise omapärane maailmanägemine, mille lähtematerjaliks on inimest ümbritsev loodus, elukeskkond, mitmesugused töö- ja tegevusalad, tavad ja hoiakud, välimus, vanus. Inimese iseloomuomadusi ja käitumist kajastavad mõisted on enamasti originaalsed ja kordumatud.

Зоонимы в характеристике внешности, качеств и поведения человека в коми и эстонских фразеологизмах. Резюме

Фразеологизмы - это лексически неделимые, устойчивые по структуре, целостные по значению словосочетания, воспроизводимых в виде готовых единиц, придают речи образность и эмоциональность.. Среди общей массы выделяются выражения с зоонимами (названия птиц, зверей, насекомых, рыб, пресмыкающихся).

В теоретической части дипломной работы в центре внимания такие вопросы, как что такое фразеологизм и его признаки, какая существует связь между метафорой и сравнением. Вторая часть включает в себе цель данной работы, а именно: выяснить, какие зоонимы используются для характеристики человека в коми и эстонском языках, какие качества встречаются чаще всего, являются ли характеристики позитивными или негативными, как часто встречаются соматические выражения и какие. Практический материал представляет собой литературный язык и основывается на следующих источниках: Ф. Плесовский *Коми фразеологизмы* (1986) и А. Ыйм *Fraseoloogiasõnaraamat* (2000).

В результате анализа выяснилось, что позитивной являются лишь малая часть выражений, например в коми языке *щучий глаз, быстрый как заяц, мудрая как лиса, смирный как голубь*. В эстонском языке *лошадиное/ волчье здоровье, работать как лошадь/ медведь, сильный как медведь, как собака умный/ верный*. Среди рассмотренных выражений значительную часть составляют соматические выражения, также негативные по своей сущности.

Образные выражения отражают своеобразное восприятие мира каждого народа. Обусловленные менталитетом народа, выражения, характеризующие поведение, внешность, свойства, привычки людей, зачастую оригинальны и неповторимы.

Kirjandus

- Allik, Jüri 1981. Metafoorist psühholoogi pilguga. - Looming nr 1, lk 102-113.
- Allik, Jüri 1997. Psühholoogia lihtsusest. Tartu.
- Baran, Anneli 1999. Eesti keele fraseoloogia põhijoontest ja struktuurist. Magistritöö.
- Beznosikova = Безноси́кова Л. М., Ajbabina = Айбабина Е. А. 2000. Коми – роч кывчукӧр. Сыктывкар.
- Hausenberg, Anu-Reet 1972. Sürjalaste nimest. – Emakeele Seltsi Aastaraamat nr 30. Tallinn.
- Hausenberg = Хаузенберг, Ану-Реет 1972. Названия животных в коми языке. Таллинн.
- Krikmann, Arvo 2000. Vanasõnad loomade identiteedist. – Keel ja Kirjandus nr 1, 2.
- Lakoff G., Johnson M. 1980. Metaphors we live by. Chicago; London.
- Koski, Mauno 1993. Leksikaalista semantiikkaa. Finska institutionen vid Åbo Akademi.
- Mäger, Märt 1986. Stilistika. Tallinn.
- Plesovskij = Плесовский, Федор. 1983. Коми шусьӧгъяс да кывйӧзъяс. Сыктывкар.
- Reitsak, Agnia. 1975. Valimik vene fraseologisme eesti vastetega. Tallinn.
- Sarv, Ingrid. 1968. Rahvapärane võrdlus kui kõnekäanu eriliik. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 94.
- Sokolova = Соколова, З. П. 1998. Животные в религиях. Санкт-Петербург.
- Taagepera, Rein. 2000. Soome-ugri rahvad Vene Föderatsioonis. Tartu.
- Uibopuu, Valev. 1984. Meie ja meie hõimud. Lund.
- Vakk, Feliks. 1963. Somaatilisest fraseoloogiast. – Keel ja Kirjandus nr 11.
- Vakk, Feliks. 1984. Miks just nõnda? Tallinn.
- Õim, Asta. 2000. Fraseoloogiasõnaraamat. Tallinn.
- Õim, Katre. 2000. Eesti võrdluste vormist ja sisust. – Keel ja Kirjandus nr 8, 9.
- EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 1997. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. 3. vihik 45, 1991. Eesti Teaduste Akadeemia, Keele ja Kirjanduse Instituut.